

**ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS**

**ARCHAEOLOGICAL
FIELDWORK
IN ESTONIA**

2003

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseamet
Tallinn 2004

© 2004 Muinsuskaitseamet
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esikaas: 13.–14. saj. Liivimaal löödud brakteaat.

Tagakaas: Tinaraamis klaas (fragment vitraažist?) Piritalt.

Cover: Bracteate of the 13th–14th century, minted in Livonia.

Back cover: Glass in lead frame (fragment of a stained glass window?) from Pirita.

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut

Erki Russow

Toomas Tamla

Ülle Tamla

Agne Trummal

Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja makett:

Jaana Kool

**TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOGU**

ISSN 1406-3972

Trükitud AS Pakett trükikojas
Laki 17, Tallinn

2003. AASTA ARHEOLOOGILISTE VÄLITÖÖDE TULEMUSI

Ülle TAMLA

*Ajaloo Instituut, Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti
ulle.tamla@ai.ee*

Muinsuskaitseamet ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet andsid 2003. aastal välja 80 luba (vt. tabel) uurimisteemadega seotud arheoloogilisteks kaevamisteks (joon. 1: A), pääste- e. avariikaevamisteks (joon. 1: B) ja järelevalvetöödeks (joon. 1: C). Lisaks nimetatule väljastati uurimistööga tegelevatele arheoloogidele lube maastikuinspeksioonideks, kus välitööde eesmärk oli uute muististe avastamine. 2003. aastal selgitati välja 83 uut arheoloogiamälestist, neist enamik Eesti lõunaosas. Erakorralised arheoloogilised välitööd võeti ette juhul, kui Muinsuskaitseametisse, muuseumidesse või teadusasutustesse laekus teade juhuslikult päevalgele tulnud kultuuriväärtusega muinasleiust. Selliste väljasõitude eesmärk oli mitte ainult leitud eseme ülevaatamine ja dateerimine, vaid ka leiukoha põhjalik inspekteerimine ning vajaduse korral prooviaukude kaevamine kultuurikihi fikseerimiseks. 2003. aastal tegid arheoloogid ja Muinsuskaitseameti töötajad juhuleidude avastamisega seotud väljasõite paarikümne teate alusel.

UURIMISTEEMADEGA SEOTUD ARHEOLOOGILISED KAEVAMISED

Eesti ala kõige varasema asustuse uurimisega tegelesid mitmed ekspeditsioonid. Tartu Ülikooli ja Pärnu Muuseumi uurimisrühmad jätkasid töid Reiu jõe suudmealal **Sindi-Lodja I ja III asulakohas** (nr. 1 ja 2). Iseäranis tulemuslikuks osutusid uuringud Sindi-Lodja III asulakohas, kus kaevamistega jõuti u. 6000 aasta vanusele kultuurkihile. Selle kihi leiurikkus, esemete mitmekesisus ja elupaiga suurus toetavad mõni aeg tagasi ekspeditsioonijuhataja Aivar Kriiska tõstatatud hüpoteesi, et keskneoliitikumis on elatud aastaringselt kasutuses olnud külades. Elutegevuse jätkumisele samas kohas ka hilisneoliitikumis osutab kultuurkihist leitud nöörikeramika ja Pärnu jõe kaldalt juhuleiuna saadud tulekivist pistoda katke.

Tartu Ülikooli uurimisrühm jätkas kiviaegse asula ja matmiskoha kaevamist Võrtsjärve lähedal paiknevas **Kivisaares** (nr. 3). Sellest, kuidas välitööd Kivisaares kulgesid ja millistele järeldustele jõuti, saab lugeda A. Kriiska, R. Allmäe, M. Lõhmuse ja K. Johansonini koostatud artiklist. Lisaks põhjalikule leiuainese analüüsile sisaldab see asula 2002. aasta kaevamistel avastatud matuste antropoloogilisi määranguid koos arvamusel, et osa matuste puhul võiks kõne alla tulla nende mesoliitiline või varaneoliitiline päritolu.

Tartu ülikooli arheoloogia õppetool korraldab juba mitmendat hooaega asustusarheoloogilisi uurimistöid Keavas. Seekord jätkati kaevamisi **Keava I ja II linnusel** (Võnnumäel) ning **Linnaaluste II asulakohas** (nr. 4–6). Keava ekspeditsiooni töödest kahe eriaegse linnuse ja asula uurimisel ning Keava I linnuse loodekülgel proovikaevamisega avastatud Eestis ainulaadsest neoliitilisest kasetohusillutise jäänusest saab lugeda artiklist, mille autoriteringi kuuluvad lisaks ekspeditsioonijuhatajatele (V. Lang, M. Konsa, A. Tvauri) veel Keavas arheoloogilise välitöö praktika sooritanud arheoloogiaeriala magistrandid ning üliõpilased (H. Kaldre, M. Laneman, H. Vaab ja P. Lätti).

Tartu ülikooli arheoloogia õppetooli ja arheoloogiakabineti korraldatud ühisekspe-ditsioon tegi uurimisteedega seotud kaevamisi **Viljandi Lossimägedes** ja **Setumaal Siksäläs**. Viljandis rajati kaks kaevandit **Musumäele** (nr. 54), kus varasemad proovikaevamised olid andnud tunnistust kultuurikihi olemasolust. Koha ulatuslikumal uurimisel ilmnes, et järsunõlvalise Musumäe lagi koosneb enam kui 3 m paksuselt kokku kuhjatud teisaldatud pinnasest. Sellest, miks ja mil-lal sedavõrd palju mulda künkale tassiti ning millel põhineb arvamus kõrge künka kasutamisest kiviheitemasina alusplatvormina, saab täpsemalt lugeda R. Rammo, H. Valgu ja M. Veldi ühisartiklist.

2003. aasta uurimistöid **Siksäläs** (nr. 7) võib pidada 1980.–90. aastatel Kalmõtõ-mäel toimunud 11.–15. saj. kalmistu kaevamiste jätkuks. Seekord taheti saada sel-gust küsimusse, kas Kalmõtõmäel olnud külakalmistu, kuhu matmine lõpetati 15. sajandi kolmandal veerandil, kandus üle **Kirikumäele** ja kas pärimus hävinud puukirikust vastab tõele. Sellest, milliseks kujunesid Siksälä kaevamiste tulemused ja kuidas õnnestus lokaliseerida suulistes pärimustes kajastuv kabelikoht, võib lugeda ekspeditsioonijuhataja Heiki Valgu kirjutatud artiklist. Samas artiklis on juttu veel proovikaevamistest Kalmõtõmäest 2 km põhja pool paikneval **Kõugu-mäel** (nr. 8), mida varem peeti 13. sajandi lõpul või 14. sajandi algupoolel rajama hakatud, kuid enne valmimist maha põlenud väikelinnuseks. Lisaks nimetatule antakse ülevaade järelevalvetöödest **Podmotsa** (nr. 9) külakalmistul, kus tõsteti püsti viltuvajunud keskaegne kivirist.

Eesti saarte varasema ajaloo uurimist jätkasid ekspeditsioonid **Saaremaal** ja **Kihnus**. Ajaloo Instituudi uurimisrühm lõpetas mitu aastat väldanud kaevamised Lõuna-Saaremaal **Lepnas** (nr. 10), rahvasuus Katkuauguna tuntud kalmel. 5.–7. sajandisse dateeritud matmiskoha erilaadsest konstruktsioonist ja rikkalikust, sh. hõbeehteid sisaldavast leiumaterjalist annab ülevaate Marika Mägi. Samast artiklist leiab lugeja ülevaate ka Katkuaugu läheduses paiknevas **Paemõisas** (nr. 11) tehtud proovikaevamistest, kus otsiti kinnitust oletusele, et Maadevahe jõe

Tabel. 2003. aasta arheoloogilised kaevamised Eestis.

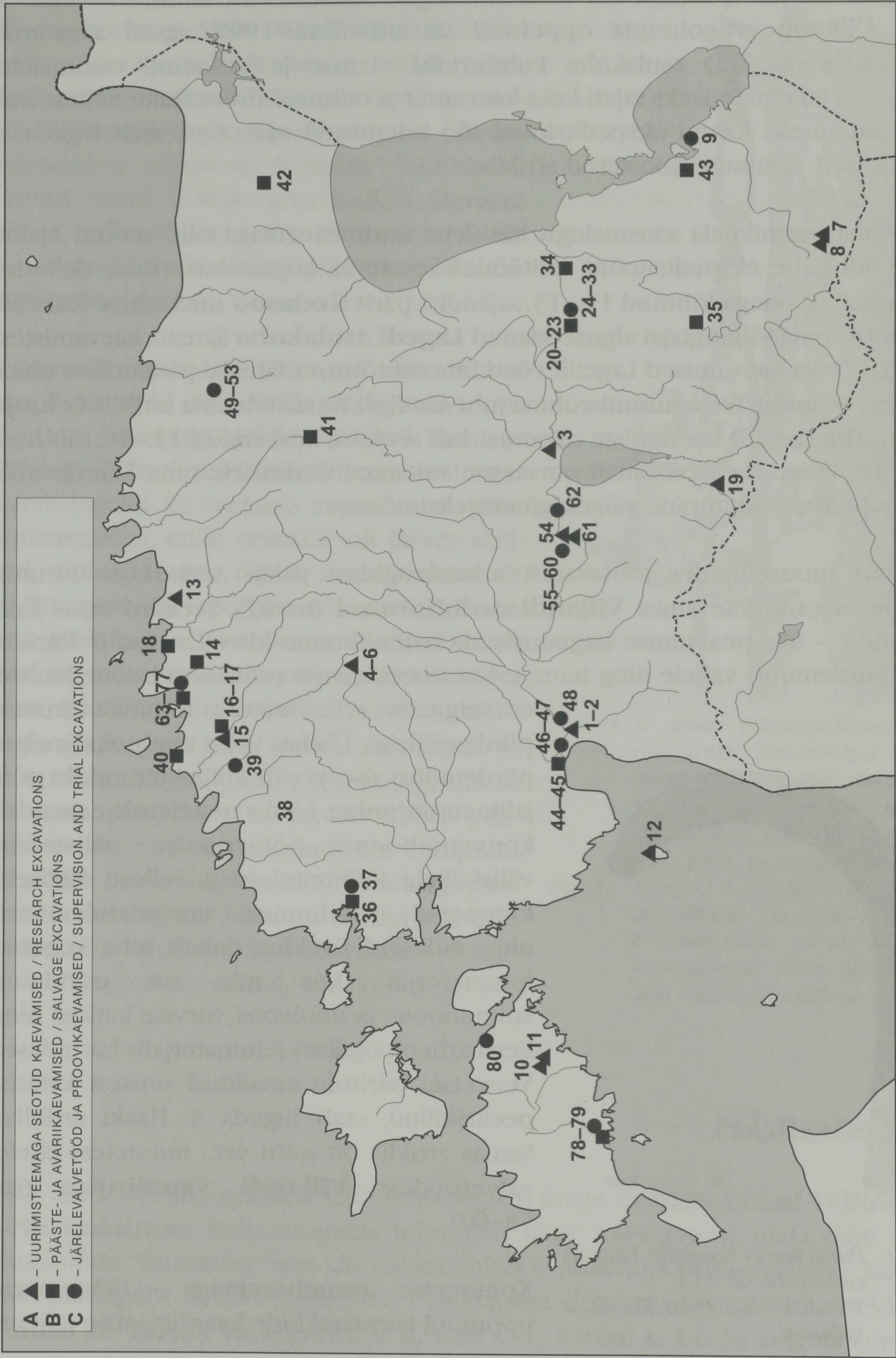
Table. Archaeological excavations in Estonia in 2003.

Nr.	Objekt /registri nr	Endine kihelkond	Kaevamiste juhataja /asutus	Leiud	Aruanne 6.09.04
No	Object /no of register	Former parish	Head of the expedition /institution	Finds	Report 6.09.04
1	Sindi-Lodja I ak. / 2739	Pärnu	A. Kriiska / TÜ	PäMu 15260/ A 2553	-
2	Sindi-Lodja III ak. / 27041	Pärnu	A. Kriiska / TÜ	PäMu 15425/ A 2561	-
3	Kivisaare ak. ja matmispaik / 13224; 13225	Kolga-Jaani	A. Kriiska / TÜ	TÜ 1113	+
4	Keava linnus /11950	Rapla	V. Lang / TÜ	TÜ 1026	+
5	Keava linnus, Võnnu- mägi	Rapla	V. Lang / TÜ	TÜ 1256 TÜ 1257	-
6	Linnaaaluste II ak.	Rapla	V. Lang / TÜ	TÜ 1228	-
7	Siksälä Kirikumägi	Vastseliina	H. Valk / TÜ	TÜ 1230	-
8	Kõugumägi (Kimalase linnus) / 13612	Vastseliina	H. Valk / TÜ	Leidudeta	-
9	Podmotsa küla- kalmistu	-	H. Valk / TÜ	TÜ 1240	-
10	Lepna Katkuaugu kalme	Valjala	M. Mägi / AI	SM 10372	+
11	Rõõsa Paemõis	Valjala	M. Mägi / AI		+
12	Mõisaküla ak. Kihnus	Tõstamaa	A. Kriiska / TÜ	PäMu 15551/ A 2600	+
13	Kodasoo maa-alune kalmistu	Kuusalu	G. Vedru / AI	AI 6627	+
14	Lagedi ak. / 18783	Jüri	G. Vedru / AI	AI 6577	+
15	Lehmja ak. / 18785	Jüri	A. Lavi / AI	AI 5310: XIV	+
16	Lehmja ak. / 18785	Jüri	V. Kadakas / Agu EMS G. Toos / Agu EMS	AI 6647: I	-
17	Lehmja (Jüri) ak./ 18785	Jüri	V. Kadakas / Agu EMS G. Toos / Agu EMS	AI 6647: II	-
18	Manniva kivikalmed "Ristikangrumägi" / 17590-17609	Jõelähtme	V. Kadakas / Agu EMS	AI 6646	-
19	Koorküla Valgjärve järveasula /13079	Helme	A. Tvauri / TÜ K. Virtanen / HÜ	AI 6632	-

20	Tartu, Kүүuni t. 14 ja 16, Vanemuise t. 2, Riia t. 1 / 27006	Tartu	V. Sokolovski / Tael TM K. Jaanits / Tael TM P. Smirnov / Tael TM	TM	+
21	Tartu, Raatuse t. 20 / 12976	Tartu	R. Vissak / MTÜ AEG	TM 130	+
22	Tartu, Raatuse t. 9 / 12976	Tartu	R. Vissak / MTÜ AEG	TM 129	+
23	Tartu Jaani kirik / 6916	Tartu	P. Piirits / MTÜ AEG	TM 123	+
24	Tartu, Jaani t. 4-8 / 27006	Tartu	A. Tvauri / MTÜ AEG	TM	+
25	Tartu, Vabaduse pst. / 27006	Tartu	P. Piirits / MTÜ AEG	TM 124	+
26	Tartu, Lutsu ja Jakobi t. trassid / 27006	Tartu	A. Tvauri / TÜ	TM	+
27	Tartu linn, Narva mnt. 25 / 12976	Tartu	A. Tvauri / TÜ	TM	+
28	Tartu, Lutsu t. / 27006	Tartu	A. Tvauri / TÜ	Leidudeta	-
29	Tartu, Fortuuna t. Narva mnt., Raatuse t. / 27006	Tartu	A. Kriiska / TÜ M.-L. Rohtla / TÜ	Leidudeta	-
30	Tartu linn, Raekoja pl. / 27006	Tartu	A. Tvauri / TÜ	Leidudeta	+
31	Tartu, Jakobi ja Laia t. ristmik / 27006	Tartu	P. Piirits / MTÜ	Leidudeta	+
32	Tartu, Lossi t. 34 / 27006	Tartu	A. Kriiska / TÜ	Leidudeta	-
33	Tartu, Jaani t. 8 / 27006	Tartu	A. Kriiska / TÜ	Leidudeta	-
34	Uue-Kastre linnuse territoorium valli-kraaviga / 7203	Võnnu	A. Tvauri / TÜ	TÜ 1014	+
35	Kanepi keskväljaku piirkonda jääv kalmistu	Kanepi	P. Piirits / MTÜ AEG		+
36	Haapsalu linnuse vare-med ja vallikraav / 15391	Ridala	E. Russow / AI	HM 8966	+
37	Haapsalu vanalinna muinsuskaitseala (põhja osa tänavad) / 27013	Ridala	E. Russow / AI	HM 8952	+
38	Padise kloostri varemed vallikraaviga / 2921	Harju-Madise	V. Kadakas / Agu EMS	HMK 7766	-

39	Keila kindlustatud elamu / 21517; 17881	Keila	K. Sarv / EAM	HMK 7767	-
40	Ilmandu fossiilsed põllud / 17468-17471	Keila	V. Lang / TÜ	AI 6630; AI 6635; AI 6636; AI 6637	+
41	Kiltsi mõisa peahoone / 16079	Väike-Maarja	T. Jonuks / SA VM	RM 6612/A 141	+
42	Kuremäe maa-alune kalmistu / 8977	Vaivara	V. Sokolovski / Tael	Iisaku Muuseum	+
43	Laossina II ak. / 27038	-	M. Aun / AI	AI 6465	+
44	Pärnu, Uus t. 1 / 11793	Pärnu	A. Vunk / PärMu	PärMu	-
45	Pärnu, Uus t. 9 / 11793	Pärnu	U. Saluäär / PärMu	PärMu 15549/A 2596	-
46	Pärnu, Nikolai t. 10 / 11793	Pärnu	U. Saluäär / PärMu	PärMu 15550/A 2597	-
47	Pärnu, Hospidali t. 6 / 11793	Pärnu	U. Saluäär / PärMu	PärMu 15536/A 2594	+
48	Ura ak. / 11789	Audru	U. Saluäär / PärMu	PärMu 15533/A 2577	-
49	Rakvere Vallimägi / 10335	Rakvere	T. Jonuks / SA VM	RM 6611/A 136	+
50	Rakvere, Vabriku ja Tallinna t. / 27012	Rakvere	T. Jonuks / SA VM	RM 6611/A 137	-
51	Rakvere vanalinna kaitseala / 27012	Rakvere	T. Jonuks / SA VM	Leidudeta	+
52	Rakvere, Tõusu t. / 27012	Rakvere	T. Jonuks / SA VM	Leidudeta	-
53	Rakvere Vallimägi / 10335	Rakvere	T. Jonuks / SA VM	Leidudeta	-
54	Viljandi Musumägi / 14709	Viljandi	H. Valk / TÜ	VM 10921 VM 10952	+
55	Viljandi, Pikk t. 8 / 27010	Viljandi	A. Haak / TÜ	VM 10923	-
56	Viljandi, Kaalu ja Turu t. vahel. ala / 27010	Viljandi	A. Haak / TÜ	Leidudeta	+
57	Viljandi, Pikk t. 8-10 / 27010	Viljandi	A. Kriiska / TÜ K. Johanson / TÜ	VM 10924	-
58	Viljandi, Tallinna t. / 27010	Viljandi	A. Tvauri / TÜ	Leidudeta	-
59	Viljandi, Hariduse, Tallinna ja Tartu t. trassid / 27010	Viljandi	P. Piirits / MTÜ AEG	VM 10959	+

60	Viljandi, Lutsu t. / 27010	Viljandi	V. Kadakas / Agu EMS	Leidudeta	-
61	Viljandi ordulinnus / 14709	Viljandi	A. Haak / TÜ	VM 10922	+
62	Kuude ak. / 13367	Viljandi	A. Haak / TÜ	TÜ 1167	+
63	Tallinn, Rataskaevu t. 22 Lühike jalg 4 / 2589	Tallinn	V. Kadakas / Agu EMS	Leidudeta	+
64	Tallinn, Pikk 71 / 2589	Tallinn	K. Jaanits / Tael (02. 04-17. 04)	AI 6568	+
65	Tallinn, Suur-Kloostri t.14 / 2589	Tallinn	P.Talvar / Tael	AI 6644	-
66	Tallinn, Lossi plats 1a / 2589	Tallinn	P.Talvar / Tael	?	-
67	Tallinn, Kloostri tee 12 / 1192	Tallinn	V. Kadakas / Agu EMS	AI 6645	-
68	Tallinn, Suurtüki t. 4 / 2589	Tallinn	K. Jaanits / Tael	Leidudeta	-
69	Tallinn, Tornimäe t. 3 / 1232	Tallinn	K. Jaanits / Tael	Leidudeta	+
70	Tallinn, Pikk t. 71 / 2589	Tallinn	K. Jaanits / Tael (15. 05-31. 07)	AI 6568	+
71	Tallinn, Suur-Kloostri t.14 / 2589	Tallinn	P.Talvar / Tael	?	-
72	Tallinn, Tõnismäe t. 11 / 2593/	Tallinn	V. Sokolovski / Tael	AI 6639	+
73	Tallinn, Toompea t. 8 / 2589	Tallinn	V. Kadakas / Agu EMS	Leidudeta	-
74	Tallinn, Sulevimägi 4-6 / 2589	Tallinn	V. Kadakas / Agu EMS H. Nilov / Agu EMS	AI 6648	-
75	Tallinn, Kohtu t. 8 / 2589	Tallinn	V. Kadakas / Agu EMS H. Nilov / Agu EMS	Leidudeta	-
76	Tallinn, Pikk t. 33-35 / 2589	Tallinn	V. Kadakas / Agu EMS H. Nilov / Agu EMS	AI 6649	-
77	Tallinn, Vene t. 9 / 2589	Tallinn	V. Kadakas / Agu EMS G.Toos / Agu EMS	Leidudeta	+
78	Kuressaare, Raekoja t. 10 / 27011	Kaarma	T. Sepp / FIE	Leidudeta	+
79	Kuressaare vanalinna kaitseala / 27011	Kaarma	T. Sepp / FIE	Leidudeta	-
80	Maasi ordulinnuse bas- tion ja vallikraav / 21032	Pöide	T. Sepp / FIE	Leidudeta	+

Joon. 1 Arheoloogilised välitööd Eestis 2003. aastal.
Fig. 1 Archaeological fieldwork of 2003 in Estonia.

kunagises käärus paikneb rahvasterännuaegne sadamakoht. Kihnus keskendus Tartu Ülikooli arheoloogia õppetooli uurimisrühm 1997. aastal avastatud **Mõisaküla** (nr. 12) asulakoha kultuurikihi ulatuse ja iseloomu uurimisele. Probleemi lahendamiseks rajati kaks kaevandit ja mitmeid prooviauke. Sellest, milliseks kujunesid Kihnu ekspeditsiooni töö tulemused, saab täpsemalt lugeda A. Kriiska ja M. Lõhmuse koostatud artiklist.

Põhja-Eesti rannikuala asustuslugu käsitleva uurimisteemaga olid seotud Ajaloo Instituudi kahe ekspeditsiooni välitööd. Käesolevas kogumikus esitab G. Vedru artikli põllutöödega lõhutud 11.–13. sajandist pärit **Kodasoo maa-aluse kalmistu** (nr. 13) ning viikingiajal alguse saanud **Lagedi asulakoha** ääreala kaevamistest (nr. 14). Päästekaevamised Lagedil võeti ette seetõttu, et lähiajal plaanitakse ehitada sinna elamuid. Teise uurimisrühma juht Ain Lavi tutvustab oma artiklis **Lehmja asulakoha** (nr. 15) kaevamiste tulemusi, kus seekord keskenduti 15.–16. saj. hooneseme, kõige tõenäolisemalt omaaegse suitsutoa uurimisele ning Lehmja küla erinevate asustusetappide väljaselgitamisele.

Eestimaa muuseumides töötavatest arheoloogidest jätkas Arvi Haak uurimisteemaga seotud kaevamisi **Viljandi ordulinnusel** (nr. 61). Seekord rajati kaks kaevandit – üks pealinnuse kagunurka, konvendihoone ida-välisseina ja linnuse algse piirdemüüri vahele ning teine esimese eeslinnuse põhjatiiva hoone juurde, et selgitada selle rajatise liitumist linnuse piirdemüüriga. Ühtlasi võeti vaatluse alla algse piirdemüüri sise- ja väliskülje kultuurikihi põhjalikum uurimine. Lisaks nimetatule eemaldati konvendihoone põhjapoolse välismüüri välisküljele kuhjunud rusu. Sellest, milliseks kujunesid ordulinnuse uurimistulemused ning milliseid järeldusi lubab teha kogutud leiumaterjal, kus mh. on esindatud ammuoole- ja nooleotsi, turvise katked ning Eesti arheoloogilises leiumaterjalis haruldased Veneetsia päritolu emailitud sinisest klaasist peekrikillud, saab lugeda A. Haaki artiklist. Samas artiklis on juttu veel mitmetest järelevalvetöödest **Viljandi vanalinnas** (nr. 55–60).

Joon. 2. Puust konks Koorküla Valgjärvest (AI 6632: 45.)

Fig. 2 Wooden hook from Koorküla Valgjärv.

Konkreetses uurimisteemaga – Läänemerre uppunud laevavrakkide kaardistamise ja iden-

tifitseerimisega on seotud Meremuuseumi allveearheoloogi Vello Mässi tööd. Käesolevast kogumikust leiab lugeja artikli 1893. aasta septembrikuus Tallinnast Helsingi suunal väljunud ja hukujärgselt pingsalt otsitud legendaarse sõjalaeva "Russalka" leidmisest. Ühtlasi annab V. Mäss oma artiklis ülevaate sellest, millisele järelausele jõuti 19. saj. kuulsa sõjalaeva hukkumise põhjustest tuukri-uuringute alusel.

Mitmendat aastat on jätkunud allveearheoloogilised tööd **Koorküla Valgjärvel** (nr. 19), kus uurimisprojektis osalevad Tartu ja Helsingi Ülikooli teadlased. Nii nagu eelmisel aastal, tegeldi ka seekord aeganõudva plaanistamistöoga, mille eesmärk oli järves säilinud ehitusjäänuste täpne kaardistamine ja pildistamine. Järvepõhjast ülestoodud leidudest mainitagu eraldi puust voolitud suurt konksu, mille varreosas on auk ja siseküljel soon (joon. 2). Niisugusele esemele leidub analoog Lätimaalt Araiši järveasulast (Apals *et al.* 2001, 324–326, joon. 226). Etnograafilise materjali põhjal on teada, et taolisi puukonkse kasutati metsmesinduses: tarupuud asetsesid harva nii madalal, et maapinnalt ulatuks mett võtma. Seetõttu võetigi puu otsa ronimiseks appi spetsiaalselt selleks otstarbeks valmistatud riistad, sh. konksud (vt. joon. 3).

Joon. 3. J. Apalsi rekonstruktsioon Lätist Araiši järveasulast leitud puust konksu kasutamisest metsmesinduses (Latvijas senāka vēsture 9. g. t. pr.Kr. – 1200. g. Rīga 2001, joon. 226.)

Fig. 3. Using of a wooden hook in wild apiculture. Reconstruction by J. Apals made on the basis of findmaterial from the Araiši lake dwelling in Latvia.

PÄÄSTEKAEVAMISED

2003. aasta arheoloogilistest kaevamistest olid kõige töömahukamad **Tallinna ja Tartu vanalinna kaitsetsoonis** toimunud päästekaevamised, mida tehti enne ehitustööde alustamist maa-ala vabastamiseks muinsuskaitseseadusega kehtestatud piiranguist. Seoses planeeritava kaubamaja ehitusega kaevati läbi u. 1330 m² suurune ala **Tartus Vanemuise t. 2, Riia t. 1, Küüni t. 14/16** krundil (nr. 20),

mis on tuntud hiliskeskajal ning uusajal Riia eeslinnana. Sellel, nn. Hansakvartali objektil moodustas kaevandiala ülemise, u. 2,2 m paksuse horisondi Teises maailmasõjas hävinud hoonete rusukiht, mille alla jäi kolme erineva kihistusega ligemale 2 m paksune arheoloogiliselt huvipakkuv kultuurikiht. Ehituskonstruktioonidest paljandusid siin latt- ja püstaedade jäänused, okstega kindlustatud kuivenduskraavid, kaevud, puust ja tellistest sillutised ning üks suurem palkehitis. Seejuures näib, et keskaegsest linnamüürist ida ja kagu poole jääv ala on võetud kõigepealt kasutusele põllu-, heina- ja karjamaana ning just sellel otstarbel rajati 14. sajandil sinna kuivenduskraave. Otsustades tarajäänuste ja kraavide põhjal jäi kaevandialale mitu krunti, kuhu 14. saj. teisest poolest kuni 15. sajandini ehitati mh. ka kaevusid. Ainsa avastatud palkehituse palkikorrad olid säilinud 1,1 m kõrguselt, kuid selle rajatise funktsioon jäi selgusetuks. Nimelt oli 17. sajandist pärit 2,8 x 4,6 m suurune ahjuta hoone ehitatud palkidega ääristatud süvendisse ning sellel puudusid nii ukse- kui ka aknaavad. Olgu lisatud, et maapinda süvendatud küttekoldeta ristpalkhoone jäänused avastati ka 2001.–2002. a. Tartu Hansakvartali kaevamistelt, mida selle uurijad pidasid 17. saj. lõpu – 18. saj. teisel poolel kasutusel olnud viljaaidaks (vt. Vissak & Heinloo 2003, 153–156).

Seoses Tartu Raatuse kaubanduskeskuse juurdeehitusega toimusid päästekaevamised **Raatuse t. 20/ Kivi t. 19 kinnistul** (nr. 21). Kuna ehitus oli kavandatud rajada vaiadele, tuli arheoloogiliselt läbi uurida üksnes vaiadealune pinnas. Kaevamiste juhataja R. Vissaku andmetel jääb siinse ala varasem kasutusperiood 16.–17. sajandisse, kusjuures kultuurikiht on ladestunud turbale. Ajalt järgneva perioodi ehitustegevusele osutab õhuke lubjakiht, milles leidub rohkesti sütt. Võimalik, et selle näol on tegemist Põhjasõja käigus 1704. a. toimunud Tartu piiramise ja sellega kaasnenud põlengutega tekkinud rusukihiga. Järgnevalt aset leidnud piirkonna heakorrastusele koos pinnase kuivendussüsteemide ehitusega osutavad kõige selgemalt puidust veekogumiskaevude jäänused, liiva- ja tasan-datud rusukihid. Pole võimatu, et siinse ala maapinna tõstmise vajadus tekkis seoses Emajõe haru – Koolujõe – kinniajamisega, mille tõttu varasemad kuivendussüsteemid olid lakanud töötamast. Vaiadele rajatava uusehituse pinnast uuris R. Vissak väiksemas mahus veel **Raatuse t. 9 kinnistul** (nr. 22). Siinsetel päästekaevamistel selgus, et varasem elutegevuskiht pärineb 17. sajandist.

Koos Tartu Jaani kiriku restaureerimistöödega tekkis vajadus kirikut piiranud aia uurimiseks. Päästekaevamised toimusid kiriku peaportaalipoolsel küljel (nr. 23), kus puhastati välja maakividest laotud ja tellisetükke sisaldava lubimördiga seotud aed 37 m pikkusel lõigul. Ilmnes, et tegemist on keskajast pärit hästi säilinud tervikliku ehituskompleksiga, milles võib eristada erinevaid konstruktiosiooni ja ehitusetappe. Võttes arvesse piirdeaia head säilivust tegi kaevamiste

juhataja P. Piirits Muinsuskaitseametile ettepaneku väljapuhastatud müürilõik säilitada ja restaureerimisjärgselt eksponeerida.

Tartu vanalinnas toimunud ehitus- ja restaureerimistöödega olid seotud veel päästekaevamised **Jaani t. 4/8** kinnistul (nr. 24), kus plaaniti juurdeehitust ajalooliselt tähtsale, kunagi *Academia Gustavianale* kuulunud hoonele. Sellest, kuidas uuringud objektil kulgesid ja millistele järeldustele ehitusarheoloogiliste töödega jõuti, saab lugeda kaevamisi juhatanud Andres Tvauri artiklist. Lisaks eriaegsete ehitusetappide määramisele võib Jaani t. 4/8 kinnistu kaevamistel üheks olulisemaks leiuks pidada muinasaegse kihi avastamist. Tähelepanu väärib tõik, et muinasaegne elutegevuskiht fikseeriti samal aastal ka Jaani t. 8 hoone esisel, kus järelevalvetöid tegi A. Kriiska (nr. 33).

Tallinnas toimus 2003. aastal avariikaevamisi vähemas mahus kui varasematel aastatel. Käesolevast kogumikust leiab lugeja K. Jaanitsa artiklist ülevaate tööd **Tõnismägi t. 11.** kinnistul, kus rootsi ajal paiknes puukirik ja kalmistu (nr. 72). Huvitavaid tulemusi pakkus kaevand **Sulevimäel** (nr. 74), millest on põhjalikumalt juttu Villu Kadaka ja Hanno Nilovi artiklis. Samas antakse põgus ülevaade mitmetel Tallinna tänaval (**Rataskaevu t. 22/ Lühike Jalg, Kohtu t. 8, Pikk t. 33/35**) toimunud järelevalvetöödest (nr. 63, 75, 76) ning peatutakse pikemalt

Joon. 4. Vasest hiigelskatel Padiselt.

Fig. 4. Huge copper cauldron from Padise.

pääste- ning proovikaevamistel **Kloostri tee 12** kinnistul **Piritäl** (nr. 67), **Lehmjas** (nr. 16, 17), **Manniva Ristikangrumäe-nimelisel kalmel** (nr. 18) ja **Padisel** (nr. 38). Siinjuures olgu mainitud, et Padise kaevamistelt pärineb ka 2003. aasta arheoloogiliste välitööde kõige suurem ja sensatsioonilisem leid – rootsiaegne u. 500 l mahuga vaskkatel (joon. 4).

Muinsuskaitsealustes keskaegsetes linnasüdamikes ja kaitsevööndites tehtud päästekaevamistest mainitagu veel töid **Pärnus**. Käesolevas väljaandes tehakse U. Saluääre, K. Sarve, E. Russowi ja V. Kadaka koostatud pikemas artiklis juttu uuringutest **Uus t. 9** ja **Nikolai t. 10** objektidel (nr. 45, 46) ning järelevalvest **Hospidali** ja **Malmö t.** kaevatud trassides (nr. 47). Selle artikli autorid juhivad linnakaevamisi tegevate arheoloogide tähelepanu asjaolule, et seni on Eesti linnade arheoloogilisel uurimisel põhjendamatult tahaplaanile jäänud 18.–19. sajandi aines. Ühtlasi teevad nad ettepaneku, et kõiki keskajal rajatud linnu Eestis tuleks arheoloogiliselt käsitleda ühe tervikliku muistisena.

Töömahukad päästekaevamised koos plaanistamistöödega võeti ette Harjumaal **Ilmandus** (nr. 40), kus fossiilsete põldudega maa-alale tahetakse lähiajal ehitada eramuid. Käesolevas kogumikus on Ilmandus toimunud uuringutest juttu V. Langi, H. Kaldre, M. Konsa, M. Lanemani ja H. Vaabi artiklis, kus ühtlasi antakse ülevaade ka 2002. aasta samalaadsetest töödest **Murastes**. Olgu vaid mainitud, et hetkel on Ilmandus ja Murastes plaanistatud Eesti kõige suuremad muistsete põllujäänustega kaetud alad.

Lääne-Virumaal **Kiltsi mõisas** (nr. 41) on mitu aastat järjest tehtud restaureerimistöid koos päästekaevamiste ja ehitusarheoloogiliste uuringutega. Seal töid juhatanud T. Jonuksil on juba lähiajal kavas esitada uudne ja senisest kindlamal tõestusmaterjalil põhinev rekonstruktsioonikatse Kiltsi keskaegse vasall-linnuse ehitusloost.

Ida-Virumaal **Kuremäel** (nr. 29) tuli teha avariikaevamisi ühtekokku 120 m² suurusel alal, kus Kuremäe kõrgendiku põhjapoolsel nõlval, praegusest Jõhvi – Vasknarva maanteest ligemale 1 km edelas oli seoses parkimisplatsi ehitamisega toimunud pinnase koorimisel leitud inimluid ja muinasaegseid esemeid. Koha ülevaatusel tõdeti, et parkimisplatsi oli hakatud ehitama seni teadmata ja seega kaitse alla võtmata muistisele – külakalmistule. Seejuures oli pinnast eemaldatud kalmistu äärealalt, kus surnuid oli sängitatud vaid ühes kihis. Kõik teetöödega avastatud esemed pärinesid lõhutud haudadest. Avariikaevamistega selgitati välja nii siinse kalmistu ulatus kui ka see, et tegemist on 13./14.–16. saj. vadjalaste matmiskohaga, kus vaid osa surnutest sängitati laudadest kokkulöödud kirstudes. Tolle aja

tavapärastest vadjalaste hauapanustest leiti kõige rohkem nuge, ehetest pronksist hoburaudsõlgi, traatidest kokkukeeratud käevõrusid, vasksõrmuseid ja kuljuseid.

Väiksemad avariikaevamised võeti ette **Laossina II asulakohal** (nr. 43). Töid juhatanud M. Auna andmetel tõdeti, et kaevamisalaks võetud piirkonnas oli kultuurkiht hävitatud kuni puutumatu pinnaseni ning leiud (sh. nii käsi- kui ka kedra- keraamika, võrguraskused, šlakk jt. esemed) ei olnud oma algses asendis. Ühtlasi peeti vajalikuks jätkata Laossina asulakoha kaevamisi veel järgmiselgi aastal, et lõpetada kahjustatud kultuurkihi ala uuringud.

JÄRELEVALVETÖÖD JA PROOVIKAEVAMISED

Seekordsel välitööaastal oli kõige rohkem arheolooge hõivatud järelevalvetega, kus muinsuskaitsealusele territooriumile kaevatud vee-, kanalisatsiooni- ja kommunikatsioonitrassides tuli kontrollida kultuurkihi olemasolu ja säilivust, mõõdistada ning kirjeldada kraavide profiile ning korjata kokku kaevetöödelt päevavalgele tulnud leiud. Käesolevas kogumikus on sellistest töödest juttu mitmes eespool nimetatud artiklis, millele lisanduvad veel E. Russowi ülevaade uurin- gutest **Haapsalus** (nr. 36, 37) ning T. Jonuksi artikkel **Rakverest** (nr. 49–53). Viimastel aastatel on oluliselt kasvanud ka proovikaevamiste hulk. Selliste kae- vamiste eesmärk võib olla nii eksperthinnangu andmine ehitus- või kaevetööde alustamiseks kui ka uurimisteedadega seotud kaevamiste kavandamiseks.

MAASTIKUINSPEKTSIOONID

2003. aastal korraldatud maastikuinspektsioonidel avastatud kaheksakümne kol- me uue muistise loendi ja levikukaardi koostasid Ajaloo Instituudi, Tartu Ülikooli arheoloogiakabineti, Muinsuskaitseameti arhiivi laekunud materjalide ning inspektsioonides osalenud arheoloogide küsitluse alusel Marge Konsa ja Mirja Ots (vt. lk. 207).

JUHULEIUD

Arheoloogiliste välitööde üheks osaks on olnud iga-aastased väljasõidud kohtadesse, kus on juhuslikult päevavalgele tulnud kultuuriväärtusega muinaslei- de. Käesolevale kogumikule kirjutas Mauri Kiudsoo ülevaateartikli mitmest 2003.

Joon. 5. Pronksist rantkirves Merikülast (AI 6638.)
Fig. 5. Flanged celt of bronze from Meriküla.

ajalooõpetaja Lea Karja Ajaloo Instituuti vanemasse pronksiaega dateeritud rantkirve (joon. 5), mis võidi valmistada ajavahemikus 1500–1250 a. eKr. Aseri lähedalt Meriküla rannast avastatud haruldane ese, mille pikkus on 12 cm ja kaal 250 g, võis sattuda sinna kõige tõenäolisemalt kaldajärsakust, kuhu mõnekümne aasta eest Aseri savikarjääri rajades pinnast lükati. Leiukoha ülevaatusel muinasleide siiski ei avastatud.

Eraldi tuleks peatuda inspeksioonidel Sõrve sääre kagurannale, kus mereajaloolane Bruno Pao ja Eesti Meremuuseumi allveearheoloog Vello Mäss andsid eksperthinnangu mereranda uhutud kahele laevavrakile. Neist üks oli ilmunud rannapiirile juba 2002. aastal, kuid läinud kevadtormiga merre tagasi. 2003. aastal oli sama vrakk taas veest välja tulnud ja selle ülevaatus osutas u. 300 a. vanusele ning laevaehituslike detailide poolest unikaalsele muistisele. B. Pao hinnangul on mainitud leiu näol tegemist kunagi suurtükkidega varustatud olnud sõjalaeva vrakiga, täpsemalt sõjalaeva vööripoolse suurtükiteki osaga. Teine, esimese läheduses asetsev vrakk on B. Pao arvates 15 m pikkune osa laevakerest, millest on säilinud 4–5 plangukorda ja 21 kaarefragmenti (joon. 6). Selle vraki juures pidas B. Pao haruldaseks männi ja tammeplankudest plangutust ning esitas arvamuse, et tegemist võiks olla u. 200 a. vanuse galeeri jäänusega. Vello Mässi poolt tehtud vrakkide ülevaatus andis mõnevõrra erineva tulemuse: tema arvates võivad mõlemad jäänused kuuluda ühele ja samale laevale. Probleemi lahendamiseks ja vraki täpsemaks dateeringuks saagis Saaremaa Muuseum tammistest keredetailidest, ilmselt piimidest, dendrokronoloogiliseks vanusemääramiseks sobivad kettad. Paraku pole nende analüüsimiseks leitud veel kusagilt sobivat etaloni. V. Mäss peab

aastal avastatud mündileiust. Olgu siinjuures mainitud, et M. Kiudsoo artiklis käsitletud vermingute hulgas üks haruldasemaid on kolmnurksel vapikilbil paikneva ristiga Liivimaal 13.–14. sajandil löödud brakteaat, mida näeme ka käesoleva kogumiku esikaanel.

Eestimaa arheoloogilises leiumaterjalis on küllaltki haruldased pronksiajast pärit juhuleiud. 2003. aastal tõi Aseri keskkooli

oma eksperthinnangus küllaltki tõenäoliseks, et Sõrve saare vrakkide näol võib tegu olla mõne 1625. aastal Kura kurgus hukkunud Rootsi sõjalaeva jäänustega. Kuna mõlemat vrakki on tugevasti rüüstatud ja kahjustatud, siis ollakse arvamusel, et parim, mis nendega teha, on seni veel olemasolevate jäänuste säilitamine praegusel kohal. Kindlasti tuleks Sõrve irdmuistis kui merekultuurmaastiku ilming varustada infotahvliga, kust huviline leiaks objekti tutvustava teksti.

Ühtekokku sisaldab käesolev kogumik 18 ülevaateartiklit 2003. aastal toimunud arheoloogilistest välitöödest ning loendi avastatud muististest.

Tänuavaldus

Kogumiku koostajana tahan tänada kõiki abivalmis kolleege, Urve ja Erki Russowit, Krista Sarve ning Maili Roiot, kelle toel sai võimalikuks käesoleva väljaande ilmumine. Minu eriline tänu kuulub inglisekeelseid tekste redigeerinud Are Tsirkile ja Ene Innole, tõlkidele Liis Soonele ja Ene Rõngelepale, kunstnikele Kersti Siitanile ja Jaana Ratasele.

Artikli koostamisel kasutatud publikatsioonid

Vissak, R. & Heinloo, E. 2003. Archaeological investigation of the southern part of the Riia suburb of Tartu in 2001–2002. – AVE, 2002, 153–163.

Latvijas senāķā vēsture 9. g. t. pr.Kr. – 1200. g. Rīga, 2001.

Joon. 6. Laevavrakk Sõrve sääre kagurannas. Andres Eero foto.

Fig. 6. A wreck of a ship on the southeastern shore of the Sõrve peninsula. Photo by Andres Eero.

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL FIELDWORK IN 2003

Ülle TAMLA

*Institute of History, Rüütli 6, 10130 Tallinn, Estonia
ulle.tamla@ai.ee*

In 2003, the National Heritage Board and the Tallinn Council for Heritage Protection gave 80 permits (Tab.) for research excavations (Fig. 1:A), salvage excavations (Fig. 1: B) and monitoring projects (Fig. 1: C). Besides these, permits were given to archaeologists for archaeological survey trips with the aim of discovering new sites. A total of 83 new archaeological sites were discovered in 2003, most of them in South Estonia. Along with the essential results of archaeological fieldwork, some remarkable stray finds recovered in 2003 are also published in the present volume.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH EXCAVATIONS

Several archaeological expeditions were aimed at the investigation of the oldest settlement on the territory of Estonia. The joint research group of Tartu University and the Pärnu Museum resumed work on the settlement sites **Sindi-Lodja I** and **III** (no 1 and 2) in the estuary of the Reiu River. The investigations of the Sindi-Lodja III settlement appeared particularly productive, the excavations reaching a cultural layer with an age of about 6000 years. The large number of finds in this layer, the variety of objects and the size of the habitation site support the hypothesis presented some time ago by the head of the excavations, Aivar Kriiska, suggesting that in the Middle Neolithic people lived in villages used all year round. The continuation of habitation at the same location in the Late Neolithic as well is suggested by corded pottery found from the cultural layer and a fragment of a flint dagger recovered as a stray find from the bank of the Pärnu River.

The research group of Tartu University resumed the investigations of the Stone Age settlement and burial site in **Kivisaare** near Võrtsjärv Lake (no 3). The course of that work and the conclusions are discussed in the article by A. Kriiska, Raili Allmäe, Mari Lõhmus and Kristiina Johanson. Besides the exhaustive analysis of finds it contains anthropological identifications of the burials discovered in 2002, together with the opinion that in some cases these burials might date from the Mesolithic or Early Neolithic.

The Chair of Archaeology of Tartu University has carried out settlement-archaeological investigations in **Keava** for several years already. This year the expedition

resumed work on the hillforts **Keava I** and **II** (*Võnnumägi*), and on the settlement site of **Linnaaluste II** (no 4–6). The results of the investigations of two hillforts of different periods and the settlement site are presented in the article by the heads of the research groups Valter Lang, Marge Konsa, Andres Tvauri, and students and post-graduates of archaeology Helena Kaldre, Margot Laneman, Helen Vaab and Priit Lätti.

The joint expedition of the Chair and the Department of Archaeology of Tartu University carried out research excavations at *Lossimäed* (Castle Hill) in **Viljandi** (no 54) and in **Siksälä**, Setumaa (no 7). In Viljandi, two excavations were made on *Musumägi*, where trial excavations had previously suggested the presence of a cultural layer. The more extensive study revealed that the top of the steep-sloped *Musumägi* consists of transported and piled up soil to a depth of 3 m. Why and when such an amount of soil was transported, and the basis for the opinion that the high hillock was used as a trebuchet foundation are set out in the article by R. Rammo, H. Valk and M. Veldi. The investigations of 2003 in Siksälä can be regarded as the continuation of the excavations of the cemetery of the 11th–15th centuries on *Kalmõtõmägi*, carried out in the 1980s–1990s. This time the aim was to find out whether the village cemetery, where burying ceased in the 3rd quarter of the 15th century, moved to *Kirikumägi*, and whether the oral tradition about a destroyed wooden church is veracious. The head of the expedition, Heiki Valk, publishes the results of the excavations in the article in the present volume. He also writes about the attempt to identify the location of the chapel mentioned in the oral tradition, as well as the trial excavations on **Kõugumägi** (no 8), 2 km north of *Kalmõtõmägi*. The latter was formerly regarded as a small fortress, built at the end of the 13th or the beginning of the 14th century and destroyed by fire before completion. The article also discusses the monitoring at the erection of a large medieval stone cross brought to the **Podmotsa** (no 9) village cemetery.

The expeditions in **Saaremaa** and **Kihnu** resumed the investigations of the earlier history of Estonian islands. The research group of the Institute of History completed the excavations, carried out for several years already, in **Lepna**, South Saaremaa (no 10) on a burial site of the 5th–7th centuries, locally known as *Katkuauk* (Plague Hole). Marika Mägi writes about the specific construction of the grave (possibly a mortuary house) and the rich finds including silver ornaments. The same article also introduces trial excavations carried out at a fortified site called **Paemõisa** (no 11) in the neighbourhood of *Katkuauk*, where a Migration Period site of a river-harbour might have been located at a former bend of the **Maadevahe** River.

In Kihnu, the research group of the Chair of Archaeology of Tartu University focused on the investigation of the settlement site of Mõisaküla (no 12), discovered in 1997. The results of the investigations in Kihnu are presented in the article by Aivar Kriiska and Mari Lõhmus.

Two research groups of the Institute of History concentrated on the settlement history of the North Estonian coastal areas. Gurly Vedru publishes an article about the excavations of the flat cemetery of **Kodasoo** (no 13), dating from the end of the Prehistoric Period and damaged by ploughing, and the salvage excavations of the peripheral area of the **Lagedi** settlement site (no 14) in the present volume. The head of the other research group, Ain Lavi, presents the results of the excavations on the settlement site of **Lehmja** (no 15), where a house foundation, most likely the remains of a chimneyless hut of the 15th-16th centuries, was investigated. Also, an attempt was made to identify the different settlement stages of the village of Lehmja.

Arvi Haak, the archaeologist of the Viljandi Museum, resumed the research excavations of the **Viljandi Castle of the Teutonic Order** (no 61). This year two excavations were made - one in the SE corner of the main castle between the eastern outer wall of the convent building and the original outer wall of the castle; the other at the north wing of the first outer bailey, to study its connection with the surrounding wall of the castle. Also, the cultural layer inside and outside the original surrounding wall was investigated more thoroughly. Besides these excavations, the debris piled at the outside of the northern outer wall of the convent building was removed. A. Haak's article discusses the results of the investigations and the conclusions drawn. The finds included arrowheads, crossbow arrowheads, fragments of armour and fragments of a blue enamelled glass beaker of Venetian origin, rare among the Estonian archaeological finds. In the same article, he reviews several monitoring projects in the **old part of Viljandi** (nos 55-60).

The work of Vello Mäss, the underwater archaeologist from the Maritime Museum, has been involved with the mapping and identification of wrecks of ships perished in the Baltic Sea. In the present volume he publishes an article about the discovery and identification of the legendary **battleship "Russalka"**. It sank in September 1893 on its way from Tallinn to Helsinki and was intensively searched for immediately after. In the same article, on the basis of the divers' report, Mäss tries to reconstruct the course of the shipwreck.

For several years underwater archaeological investigations have been carried out

on **Valgjärv of Koorküla** (no 19) by researchers from Tartu and Helsinki universities. The aim of the work was, as in the previous year, the accurate mapping and photographing of the remains of the buildings preserved at the bottom of the lake. Of the finds recovered from the lake, a wooden hook with a hole in the handle part and a groove on the inner side (Fig. 2) should be mentioned. An analogous object was found from the Araiši lake dwelling in Latvia. In ethnographic material such hooks are known to be used in wild apiculture: bee trees were seldom low enough to reach from the ground, thus equipment for access was required (Fig. 3).

SALVAGE EXCAVATIONS

The most extensive salvage excavations of 2003 were carried out in the protection zones of the old parts of **Tallinn** and **Tartu** to release some areas for construction activities.

In connection with the construction of the designed supermarket, an area of about 1330 sq. m was excavated in **Tartu** on the site **Vanemuise St. 2, Riia St. 1, Kүүni St. 14/16** (no 20), known as the Riga suburb both in the Late Middle Ages and in modern times. On this site, the so-called Hanseatic quarter, the approximately 2.2 m thick upper part of the excavation area consisted of the ruins of buildings destroyed in WW II. Beneath that was an archaeologically interesting cultural layer, nearly 2 m thick, consisting of 3 different strata. There, remains of wicker fences and palisades, drainage ditches reinforced with branches, wells, pavements of wood and bricks and a larger log building came to light. It seems that the area east and southeast of the medieval town wall was first used as fields, meadows and pastures and that was the reason for the drainage ditches.

Judging by the ditches and the fence remains, there were several sites in the excavation area, where wells were also built from the second half of the 14th century until the 15th century. The logs of the only discovered log building were preserved to a height of 1.1 m but the function of this construction was not clear: the building, measuring 2.8 x 4.6 m, was erected in the 17th century, without a stove, in a pit lined with logs, and it had neither doorways nor windows. It must be mentioned that the remains of a stoveless crossbeam building sunk into the ground were also discovered in the excavation of the Hanseatic quarter in 2001–2002, which the researchers regarded as a granary of the end of the 17th–2nd half of the 18th centuries.

In connection with the extension designed for the Raatuse supermarket in Tartu, salvage excavations were carried out on the site **Raatuse St. 20 / Kivi St. 19** (no 21). Since the building was to be erected on piles, only the soil by the piles had to be investigated. According to the head of the excavations, Rünno Vissak, the earliest use of this area falls into the 16th–17th centuries, and the cultural layer has been deposited upon the turf. Construction work of the next period is marked with a thin layer of lime containing lots of charcoal. It is possible that this layer dates from the Great Northern War, when Tartu was besieged and several fires ravaged the town in 1704. The subsequent repairs and the building of drainage systems are suggested by the remains of the timber well constructions, layers of sand and levelled debris. It is possible that the need to raise the ground arose in connection with the filling up of the Koolujõgi River, a tributary of the Emajõgi River, due to which the earlier drainage systems had ceased to function. R. Vissak investigated the soil on the site of a new building resting on piles in small-scale salvage excavations on the site **Raatuse St. 9** (no 22). Here the oldest habitation layer dated from the 17th century.

The restoration work in the **Jaani Church** in Tartu brought along the necessity to investigate the area surrounding the church. Salvage excavations were carried out at the side with the main portal (no 23). There a 37 m long section of a stone fence, built of granite stones with lime mortar containing brick fragments, came to light. It appeared that the well-preserved integral complex, where different constructional parts and building phases can be observed, dated from the Middle Ages. Considering the good state of preservation of the fence, the head of the excavations, Peeter Piirits, suggested to the National Heritage Board that the excavated section of the fence should be preserved and, after restoration, also exposed.

Salvage excavations on the site **Jaani St. 8** (no 24) were also connected with constructions and restoration work in the old part of Tartu. There an extension was designed for a historic building, which once had belonged to *Academia Gustaviana*. The course, results and conclusions of the investigations are published in the article by Andres Tvauri, the head of the excavations. Besides the identification of different building phases, the most important discovery on the site is a prehistoric layer. It should be mentioned that a prehistoric layer was also discovered in front of the building at **Jaani St. 8**, where Aivar Kriiska (no 33) was engaged in a monitoring project.

Salvage excavations in **Tallinn** were less extensive in 2003 than in previous years. The present volume contains an article by Kaarel Jaanits about the excava-

tions on the site at **Tõnismägi St. 11** where a wooden church and a cemetery (no 72) were located in the Swedish time.

The interesting results of the excavations on **Sulevimägi** (no 74) are published in the article by Villu Kadakas and Hanno Nilov. The same article contains also brief reviews of monitoring projects on several streets of **Tallinn** (**Rataskaevu St. 22/Lühike Jalg**, **Kohtu St. 8**, **Pikk St. 33/35**; nos 63, 75, 76) and a longer discussion of salvage and trial excavations in **Pirita** (no 67), **Lehmja** (nos 16, 17), the grave of **Manniva Ristikangrumägi in Jõelähtme** (no 18) and in **Padise** (no 38). Here it should be mentioned that the most gigantic and sensational archaeological find of 2003 – a well preserved copper cauldron of about 500 litre capacity (Fig. 4) – also came from Padise.

Salvage excavations in the protection zone of the medieval town were also carried out in **Pärnu**. In the present volume, the article by Ulla Saluäär, Krista Sarv, Erki Russow and Villu Kadakas discusses the results of the salvage excavations on the sites **Uus St. 9** and **Nikolai St. 10** (nos 45, 46) and monitoring of the tracks in **Hospidali** and **Malmö Streets** (no 47). The authors of the article point out that up to the present the material of the 18th–19th centuries has been unreasonably neglected in the archaeological investigation of Estonian towns. Without the documentation of early modern constructions, we reach a position where we have detailed knowledge of medieval constructional details based on archaeology, and of the buildings of the 19th–20th centuries based on written sources, but the remains of the buildings of the 16th–18th centuries are a blank, which nobody is interested in. They also suggest that all medieval towns in Estonia should be regarded as integral monuments from the 13th to the 19th centuries, i.e. until the demolition of town fortifications.

Extensive salvage excavations and mapping were carried out in **Ilmandu**, **Harjumaa** (no 40), where houses are going to be built soon on the territory with fossil fields. The article by Valter Lang, Helena Kaldre, Marge Konsa, Margot Laneman and Helen Vaab discusses the results of these investigations, and also analogous ones in **Muraste** in 2002. The territories with fossil fields mapped in Ilmandu and Muraste are to date the largest in Estonia.

Salvage excavations, restoration and construction-archaeological investigations in the **Kiltsi Manor** (no 41) have lasted for several years. This year different construction phases of the medieval vassal castle, apparently built in the 15th century, were identified by Tõnno Jonuks.

Salvage excavations in **Kuremäe** (no 42) covered a total area of 120 sq. m. There, human bones and prehistoric finds had come to light when sod was stripped to start building a parking lot. It appeared that a Votic village cemetery of the 14th-16th centuries was located on the northern slope of the Kuremäe Height, about 1 km SW of the present Jõhvi - Vasknarva road. The salvage excavations established that the site consisted of a single layer, where only some of the deceased had been buried in coffins. Knives were most numerous among the grave goods; penannular brooches of bronze, bracelets of twisted wire, copper rings and tinklers prevailed among the ornaments.

Small-scale salvage excavations were carried out on the **Laossina II** settlement site (no 43). According to the head of the excavations, Mare Aun, it was established that the cultural layer in the excavation plot had been destroyed down to the original soil and the finds (including hand-moulded and wheel-thrown pottery, netsinkers, slag, *etc.*) were not in their original position. It was also considered necessary to resume salvage excavations in Laossina next year, to complete the investigations of the area with the disturbed cultural layer.

MONITORING PROJECTS AND TRIAL EXCAVATIONS

The largest number of archaeologists were engaged in monitoring projects and trial excavations where the presence and/or the state of preservation of the cultural layer had to be checked, profiles drawn and measured, and finds collected in the tracks for water, sewerage and communications dug in protected territories. In the present volume, such activities have been discussed in several articles already mentioned. Besides these, Erki Russow gives a review of investigations in **Haapsalu** (no 36, 37) and Tõnno Jonuks's article discusses the investigations in **Rakvere** (no 49-53).

ARCHAEOLOGICAL SURVEYS

During the archaeological survey trips of 2003, a total of 83 new sites were discovered. The list of the discoveries and the distribution map (see p. 207) were compiled by Marge Konsa and Mirja Ots.

STRAY FINDS

Visiting the locations of archaeological stray finds has always been a part of fieldwork. The present volume contains an article by Mauri Kiudsoo about several coin finds discovered in 2003. One of the rarest coins discussed in this article is a bracteate penny with a cross on a triangular blazon minted in Livonia in the 13th–14th centuries. This coin is also depicted on the front cover of the present volume.

The stray finds dating from the Bronze Age are quite rare in Estonian archaeological material. In 2003, the history teacher of the Aseri Secondary School, Lea Karja, brought a flanged celt (Fig. 5) dating from the Early Bronze Age to the Institute of History. This flanged celt, with a length of 12 cm and weighing 250 g, could have been made in the period 1500–1250 BC. The rare object was found from the seashore at Meriküla near Aseri, where it could have fallen from the precipice, where soil was piled a couple of decades ago from the clay quarry of Aseri. A survey of the findspot produced no other archaeological finds.

A special mention should be made of the survey trips to the southeastern shore of the Sõrve peninsula, where the maritime historian Bruno Pao and the archaeologist from the Maritime Museum, Vello Mäss, gave an expert opinion about two wrecks of ships washed ashore there. One of them had appeared on the shore already in 2002, but floated back into the sea during a spring storm. In 2003 the same wreck was washed ashore again. The survey revealed that it was about 300 years old, and unique for its constructional details.

According to B. Pao it is a wreck of a battleship, or to be more specific, a part of the fore cannon deck of a battleship. The other wreck, located near the first one, was, by B. Pao's opinion, a 15 m long part of a hull of which 4–5 rows of planks and 21 bow fragments were preserved (Fig. 6). The pine and oak planks of this wreck he considered rare, possibly belonging to a 200 years old galley. Vello Mäss, after the survey of the ship remains, gave a different opinion. He considers it possible that both finds belonged to the same ship. To solve the problem and date the wreck(s) more accurately, the researchers from the Saaremaa Museum took samples from the oaken parts for dendrochronological analysis. Unfortunately no suitable standard has been found yet to analyse them. V. Mäss considers it quite likely that the remains may belong to some Swedish battleship, perished somewhere near the coast of Saaremaa in 1625. Since both wrecks are heavily damaged, the best thing to do seems to preserve the remains at their present location and find a possibility to place an information stand nearby.

The present volume contains 18 reviews of archaeological fieldwork of 2003 and a list of new archaeological sites discovered.

Acknowledgements

The compiler of the present volume wishes to thank all helpful colleagues for their friendly co-operation, Urve and Erki Russow, Krista Sarv and Maili Roio, whose help made the publishing of this volume possible. My special thanks belong to Are Tsirk and Ene Inno who revised the English texts, the translators Ene Rõngelep and Liis Soon, the illustrators Kersti Siitan and Jaana Ratas.